

УДК 378.147

Саєнко Н.В.

ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОГНІТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті запропоновані технології забезпечення когнітивно-процесуального компонента культурологічної підготовки майбутніх інженерів у визначених сферах життєдіяльності в межах формальної та неформальної освіти. Виділені загальні та специфічні методи культурологічної підготовки. Розглянуті особливості інтерактивних методів, які є загальними для реалізації когнітивно-процесуального компонента. Схарактеризовані специфічні методи, що використовуються під час лекційно-практичних курсів, навчання мов, забезпечення полікультурної освіти.

Ключові слова: культурологічна підготовка, когнітивно-процесуальний компонент, технологічне забезпечення, загальні та специфічні методи.

Розв'язання питання формування загальної культури фахівця, що є важливим елементом вищої інженерної освіти, полягає в забезпеченні культурологічної підготовки студентів ВТНЗ, тобто, у наданні сучасній вищій технічній освіті культурологічної спрямованості, орієнтації на гармонійне поєднання в підготовці майбутніх інженерів двох компонентів культури – природничо-наукового і гуманітарного.

Важливою складовою культурологічної підготовки є когнітивно-процесуальний компонент, який складає основу знанневого боку культурного розвитку студентів.

Питанням формування знань як наукової категорії взагалі та культурологічних знань зокрема присвячені роботи таких дослідників, як М. Скаткін, В. Краєвський, І. Лернер, Д. Богоявленська, Н. Менчинська, В. Сластьонін, О. Шевнюк. Проте, питання формування культурологічних знань у процесі підготовки студентів технічних ВНЗ досліджені недостатньо.

Мета статті – запропонувати технології забезпечення культурологічної підготовки майбутніх інженерів у визначених сферах життєдіяльності в межах формальної та неформальної освіти.

Для розробки технологій забезпечення когнітивно-процесуального компонента спочатку обираємо елементи культури, якими студент має оволодіти. Для цього класифікуємо культуру, яка є практично невичерпним поняттям, на сфери людської діяльності як на найбільш узагальнені її структурні елементи. Обґрунтовуючи власний підхід до визначення соціокультурних сфер, у яких будемо відбирати культурологічні зразки, беремо за основу класифікації сфер людської життєдіяльності, запропоновані Ю. Пассовим та І. Халеевою, які мають спільні ознаки. Ю. Пассов виділяє такі сфери, як матеріальне виробництво; побут і обслуговування; суспільно-політичну; сферу духовного виробництва [1, с. 86]. І. Халеева на основі принципу міжособистісної взаємодії виділяє такі сфери, як виробнича, побутова, культурологічна, суспільно-політична [2].

На підставі цієї класифікації у найбільш узагальненому вигляді завдання відбору знань для реалізації культурологічної підготовки студентів ВТНЗ розв'язуємо *на побутовому рівні; у суспільно-політичній сфері; у сфері матеріального виробництва; у сфері духовного виробництва.*

Сюди ж додаємо відносно нову сферу людських стосунків та діяльності – *сферу міжкультурної комунікації*, яку пов'язуємо з полікультурною освітою, котра на

когнітивно-процесуальному рівні становить собою процес оволодіння знаннями про культурне різноманіття навколишнього світу і про взаємостосунки між культурами у сучасному полікультурному середовищі, а також формування активної життєвої позиції й умінь взаємодіяти з представниками різних країн і культур згідно з принципом діалогу культур.

У кожній із сфер життєдіяльності конкретизуємо сектори (термін Ю. Пассова) культури, які визначаємо, застосувавши метод «контент-аналізу» для вивчення літератури культурологічного характеру (В. Бабахо, С. Левікова, Б. Кононенко, А. Арнольд, Н. Дмитрієва, М. Туровський тощо) та врахувавши інтереси студентів технічного ВНЗ, яким було запропоновано вибрати з достатньо великого переліку тем ті, які вони хотіли б глибше знати з інформаційно-пізнавальної точки зору та за якими вони могли б висловитися й вести дискусію. У результаті був розроблений узагальнений перелік секторів культури, які, на наш погляд, умістили весь зміст культурологічних знань, що мають засвоїти студенти технічних ВНЗ з урахуванням їхніх інтересів.

Сфера матеріального виробництва співвідноситься з професійними знаннями студентів ВНЗ. Це, насамперед, знання про *науку і техніку*. У побутовій сфері це такі сектори, як сім'я, оселя, робочий день, погода, місто, їжа, покупки, охорона здоров'я, подорожі, дозвілля, послуги. Сфера духовного виробництва охоплює такі сектори, як філософія, мистецтво і література, історія, релігія, психологія, етика. У суспільно-політичній сфері виділяємо мову, політологію, правознавство, економіку, соціологію, засоби масової інформації, освіти. Міжкультурна комунікація передбачає полікультурну освіту (це класифікація світових культур за певними ознаками, особливості вербальної, паравербальної, невербальної комунікації, формування транскультурного націоналізму, культури спілкування), знайомство з традиціями народів світу.

Розглянемо технологічне забезпечення культурологічної підготовки у визначених сферах життєдіяльності та секторах культури. Спочатку визначимось, що розуміти під поняттям «технологія».

Загальною об'єднуючою ознакою більшості трактувань сутності педагогічної технології є визнання її системної якості, що зафіксовано, наприклад, у визначенні ЮНЕСКО, яке вважаємо досить вичерпним, відповідно до якого «педагогічна технологія – це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їх взаємодії, що ставлять своїм завданням оптимізацію форм освіти» [3].

Особливості моделювання культурологічної спрямованості не залежать принципово від змісту конкретної дисципліни. Специфіка може виникати, враховуватися і вирішуватися на рівні методики конкретного предмета. В. Данильчук, наприклад, прямо відзначає, що немає принципової відмінності в проблемі гуманітаризації природничо-наукових або гуманітарних дисциплін [4]. Наочна галузь змісту навчальної дисципліни, за якою вона може бути віднесена до тієї або іншої сфери культури, задає лише початкову ситуацію, відправну точку для розгортання навчального процесу в руслі культурологічної спрямованості.

У культурологічній підготовці студентів технічного ВНЗ виділяємо *загальні та специфічні* методи.

В основу технологій забезпечення культурологічної підготовки в усіх сферах життєдіяльності, що були виділені, покладена *інтерактивна* модель навчально-виховного процесу, яка представляє загальні методи.

Погоджуємося з думкою О. Пометун, що інтерактивна технологія навчання – це така технологія, при використанні якої неможлива неучасть учня у колективному взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії всіх його учасників, процесі [5].

Використання інтерактивних технологій навчання вважаємо доцільним під час засвоєння знань та формування навичок у всіх сферах життєдіяльності разом з іншими методами та формами навчання, застосовувавши всі чотири групи технологій, указаних О. Пометун: інтерактивні технології кооперативного навчання; інтерактивні технології колективно-групового навчання; технології ситуативного моделювання; технології опрацювання дискусійних питань.

До інтерактивних технологій кооперативного навчання можна віднести роботу в парах, ротаційні (змінювані) трійки, «карусель» (включення всіх учасників в активну роботу з різними партнерами зі спілкування для обговорення дискусійних питань), робота в малих групах, «акваріум» (група з 4-6 студентів відокремлюється від решти класу і обговорює дискусійну ситуацію).

Технології колективно-групового навчання – це обговорення проблеми в загальному колі, «мікрофон» (кожному надається можливість сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію), «мозковий штурм», case-метод (аналіз певних правових, історичних, моральних ситуацій, у яких стикаються інтереси людей, життєві погляди, позиції).

Технології ситуативного моделювання включають симуляції або імітаційні ігри, спрощене «судове слухання», громадські слухання (симуляція громадських слухань, які проводяться органами законодавчої влади), розігрування ситуації за ролями (рольова гра, програвання сценки, драматизація).

Технології опрацювання дискусійних питань: метод ПРЕС (висловлювання думки з дискусійного питання у виразній і стислій формі), дискусія в стилі телевізійного ток-шоу, оцінювальна дискусія, дебати.

Із специфічних методів виділяємо такі, що використовуються під час лекційно-практичних курсів, які займають переважну більшість часу у ВНЗ, а також методи, що використовуються для навчання загальної іноземної мови, ділової української мови та іноземної мови професійного спрямування та для забезпечення полікультурної освіти, тому що вони відрізняються за своєю суттю від лекційно-практичних курсів.

Схарактеризуємо особливості кожної із груп специфічних методів.

Важливим засобом передачі смислів і цінностей у культурологічній лекції вважаємо наративізацію монологічної форми ведення лекції. Наратив розуміється як повідомлення, представлене у вигляді історії, що розповідається за певними правилами.

Ґрунтуючись на ідеях О. Шевнюк [6] щодо особливостей культурологічної лекції, визначимо такі положення, що актуальні для технічного ВНЗ.

Реалізація завдання засвоєння культурологічних знань під час лекцій передбачає, по-перше, відбір навчального матеріалу для лекції, орієнтований на рівень і запити сучасного студента, на найбільш характерні прояви культури людства, на екзистенційні проблеми молоді людини. Усе це значно активізує пізнавальний інтерес майбутніх інженерів, мобілізує професійно спрямовані якості особистості. Цілеспрямований відбір змісту, акцентування одного й відкидання іншого відповідно до теми і поставленої мети виступає необхідною умовою створення змістовної цілісності й забезпечення результативності лекції.

По-друге, робоча програма лекційного курсу обов'язково вміщує різножанрові лекції з метою активізації пізнавальної активності студентів. Це лекції вступна, настановна, оглядова, підсумкова, монографічна, тематична.

По-третє, конструювання лекцій ґрунтується на проблематизації навчального матеріалу, що відповідає вимогам до сучасної лекції, а також специфіці інформації, що її представляє культурологічна лекція, оскільки вона містить знання не тільки про об'єктивні закони світу, а й про її суб'єктивні значення, смисли і цінності для людини.

Проблематизація лекційно-практичних курсів досягається завдяки проблемним пізнавальним завданням, тобто завданням, які передбачають пошук нових знань,

способів і стимуляцію активного використання у навчальній діяльності зв'язків, відносин, доказів.

Наведемо використання пізнавальних завдань з курсу історії, запропонованих І. Лернером. Учений пропонує таку проблемно-змістовну типологію пізнавальних завдань з цієї дисципліни. До них відносяться завдання на встановлення причинно-наслідкових зв'язків історичних подій і явищ; на встановлення загальних і часткових закономірностей суспільного розвитку; на визначення спадкоємності між фактами, подіями, явищами, епохами; на з'ясування тенденцій розвитку даного суспільного явища; на співвідношення явища або факту й епохи, часткового факту і загальної закономірності суспільного розвитку; на періодизацію розвитку явища або епохи; на визначення типовості одиничного і масового явища; на з'ясування специфіки суспільного явища й епох; на встановлення нових фактів і явищ; на оцінку характеру явищ; на витягання уроків історії з фактів минулого.

Автор також виділяє такі методи науки, оволодіння якими створює необхідні умови для самостійного вирішення конкретних пізнавальних завдань: порівняльно-історичний метод, метод аналогій, статистичний метод, встановлення причин за наслідками, визначення зародка за зрілими формами, метод зворотніх висновків (визначення минулого за сучасними пережитками), реконструкція цілого за частиною: з'ясування рівня духовного життя за пам'ятниками матеріальної культури, лінгвістичний метод [7, с. 126-128].

У результаті роботи з інформацією історичного характеру під час вивчення, наприклад, історії України та історії української культури в студентів формуються вміння ведення полеміки з приводу значення тієї або іншої історичної події, викладу власної точки зору на історичні процеси.

Зрозуміло, додати культурологічну спрямованість складніше до змісту і методів навчання технічних дисциплін, ніж гуманітарних і соціальних. Вивчення техніки – це історичний і культурний спосіб розуміння її сутнісно-феноменальної природи, тобто технічної реальності, суть процедур формування змістовного та технологічного боків якої В. Розін, наприклад, серед іншого, бачить у виявленні природи техніки, що включає об'єктивні процедури пізнання: проблематизацію, емпіричну верифікацію, побудову ідеальних об'єктів, понять і схем, системну організацію знань і ін., у рефлексії і публікації розумової роботи, її підстав і підходів, співвіднесенні своєї точки зору з позиціями інших, прагненні зробити свій дискурс зрозумілим [8].

Специфічні методи також використовуємо для культурологічної підготовки студентів ВТНЗ *у сфері побуту* в процесі формальної освіти, якою займаються, головним чином, викладачі мов у межах формування комунікативної компетенції студентів.

При формуванні комунікативної компетенції у сфері побуту ми широко використовували методи інтенсивного навчання іноземних мов, зокрема, методичну систему інтенсивного навчання іноземних мов Г. Китайгородської [9], що передбачає поетапно-концентричну організацію навчального процесу, особистісно-рольову організацію навчального матеріалу, дворівневу організацію комунікативних завдань: тренування і практику в спілкуванні.

Далі схарактеризуємо технологічне забезпечення когнітивно-процесуального компонента під час навчання ділової української мови та іноземної мови професійного спрямування, обидві є нормативними дисциплінами у технічному ВНЗ.

Під профільно-орієнтованим розуміють навчання, засноване на врахуванні потреб студентів у вивченні мови, які продиктовані особливостями майбутньої професії або навчальної спеціальності, які, у свою чергу, вимагають її вивчення.

Професійна майстерність фахівця передбачає також ґрунтовні спеціальні знання, уміння спілкуватися в колективі з додержанням норм професійного мовлення, оскільки

мова потрібна фахівцям не як сукупність правил, а як засіб самоформування й самореалізації особистості.

Зазначимо, що відправним пунктом при розробці курсу мови професійного спрямування є аналіз викладачем потреб студентів, тобто того, для чого і як мова буде ними використовуватися у їхній майбутній професійній діяльності. Такий аналіз проводиться за допомогою бесід як зі студентами, так і, по можливості, з роботодавцями, анкетування, спостережень тощо. За результатами цього аналізу викладач визначає кінцеву мету і розробляє зміст певного курсу.

Залежно від способу сприймання інформації, кількості учасників, розрізняють такі форми ділового та професійного спілкування: контактне (безпосереднє); дистанційне (телефонне, селекторне); діалогічне (зі співрозмовником); монологічне (доповідь, промова); полілогічне (диспут); усне (розмова, бесіда); письмове (листи, телеграми, електронні засоби); міжперсональне (нарада, колоквиум); масове (збори, мітинг); офіційне, функційне (пов'язане зі службовою діяльністю); приватне, інтимно-родинне (у невимушеній, неформальній обстановці); анонімне (незнайомих – вулиця, транспорт). Під час навчання мови професійного спрямування використовуємо такі специфічні методи: професійно орієнтований діалог (телефонні розмови, співбесіда, переговори), метод професійно орієнтованих проєктів, доповідь-презентація, моделювання або ділова гра (simulation), викладання спеціальних дисциплін іноземною мовою (content and language integrated learning), розробка інтегрованих міждисциплінарних курсів (team-teaching) [10].

Ще одним сектором культури, знання та навички в якому формуємо за допомогою специфічних методів, є полікультурна освіта, яку розглядаємо як педагогічно обґрунтовану систему дій, що допомагають тим, хто навчається, зрозуміти інші культури у зіставленні з рідною та опанувати культуру міжнаціонального спілкування.

Ґрунтуючись на спільних точках зору стосовно полікультурної освіти деяких дослідників (А. Уільямс, Дж. Ірігон, В. Цай), виділяємо такі етапи міжкультурного навчання:

1. Засвоєння фонові інформації про факти даної культури у вигляді творів культури (текстів) на контрастивній основі, порівняно з фактами власної культури.

2. Інтерпретація засвоєних фактів базової культури в міжкультурних контактних і конфліктних ситуаціях, виділення її «культурних стандартів» етнічного, політичного й економічного плану, які впливають на мислення, цінності і дії представників даної конкретної культури, – формування ціннісних орієнтацій особистості.

3. Програвання міжкультурних ситуацій, у ході яких ті, хто навчається, поперемінно виконують ролі представників базових культур. У даному процесі відбувається зміна системи контекстуалізації особистості, тобто зміна культурного фону при отриманні певних комунікативних сигналів від співрозмовника – представника іншої культури, що призводить до утворення «третьої» культури особистості, тобто формуються якості, звички, способи діяльності особистості.

Методи технологічного забезпечення когнітивно-процесуального компонента в процесі неформальної освіти пов'язуємо з поняттям «культурних практик» як способів самореалізації та саморозвитку особистості як суб'єкта культури, який бере участь в організованій адекватно потребам суспільства культуротворчій діяльності.

Залучення студентів до культурних практик задовольняє їхній пізнавальний інтерес, розкриває творчий потенціал, створює умови для самореалізації. Серед позанавчальних заходів, які розширюють світогляд студентів, збагачують його знаннями та культуротворчим досвідом, зазначаємо такі: «круглий стіл», конференція, дискусійний клуб, форум, конкурс студентських робіт, «День кафедри» в гуртожитку, тематичні вечори, організовані диспути, дебати, політінформація,

фестиваль культур, конкурс самодіяльності, тематичні бесіди, творчі зустрічі, тематичні кураторські години, літературні вечори, тематичні свята, «тижні» іноземних мов, української мови тощо.

У статті запропоновані технології забезпечення когнітивно-процесуального компонента культурологічної підготовки майбутніх інженерів у таких сферах життєдіяльності, як матеріальне виробництво, побутова сфера, духовне виробництво, суспільно-політична та сфера міжкультурної комунікації. Схарактеризовані загальні та специфічні методи культурологічної підготовки. Акцентовано на особливостях інтерактивних методів, які є загальними для реалізації когнітивно-процесуального компонента у всіх сферах. Описані специфічні методи, що використовуються під час лекційно-практичних курсів – наративізація, проблематизація, діалог, навчання мов – інтенсивні методи та методи навчання мови професійного спрямування, засоби забезпечення полікультурної освіти. Надані можливі заходи, що забезпечують культурологічну підготовку у неформальній освіті.

Список використаних джерел

1. Пассов Е.И. Урок иностранного языка в средней школе / Е.И. Пассов. – М. : Просвещение, 1988. – 223 с.
2. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи : Подгот. переводчиков / И.И. Халеева. – М. : Высшая школа, 1989. – 237 с.
3. Педагогические технологии: Учебное пособие для педагогических специальностей / Под ред. В.С. Кукушкина. – Ростов н/Д., 2002. – 134 с.
4. Данильчук В.И. Гуманитаризация физического образования в средней школе (Личностно-гуманитарная парадигма): Монография / В.И. Данильчук. – Волгоград : Перемена, 1996. – 184 с.
5. Пометун О.І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук. метод. посібн. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. За ред. О.І. Пометун. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
6. Шевнюк О.Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика: монографія / О.Л. Шевнюк. – Київ, НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 232 с.
7. Познавательные задачи в обучении гуманитарным наукам / Под ред. И.Я. Лернера. М., «Педагогика», 1972. – 240 с.
8. Розин В.М. Философия техники. Учебное пособие для вузов / В.М. Розин. – М. : ТЩЕФ ИУТУ, 2001. – 456 с.
9. Китайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам: монография / Г.А. Китайгородская. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 176 с.
10. Саєнко Н.В. Про деякі підходи до організації профільно орієнтованого навчання іноземних мов у ВТНЗ / Н.В. Саєнко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. пр. / Запоріж. обл. ін.-т післядиплом. пед. освіти, гуманитар. ун-т «ЗІДМУ». - Запоріжжя, 2007. – Вип. 44. – С. 338-343.

In the article technologies of providing the cognitive and processing component of the future engineers' culturological training in some definite spheres of life activity in the frames of formal and informal education are proposed. General and specific methods of the culturological training are distinguished. Particularities of interactive methods that are general for realizing the cognitive and processing component are considered. Specific methods which are used for lecture and practical courses, teaching languages, providing multi-cultural education are characterized.

Key words: *culturological training, cognitive and processing component, technological providing, general and specific methods.*